

Amb este criteri es pretén avaluar si els estudiants comprenen la tensió que es produïx en el procés creatiu entre la individualitat imaginativa de l'artista i les mediacions socials que configuren el significat de l'obra artística. Per a això, serà necessari centrar l'anàlisi en l'obra d'alguns artistes significatius. En un primer grau, l'alumnat constatarà la intenció creativa de l'artista, el marge de llibertat que li permeten el seu pensament, la seua formació i els seus mitjans expressius. En un segon grau, confrontarà la voluntat creativa de l'artista amb les limitacions que imposa la producció, difusió i recepció de la seua obra en un context social concret, per a, en un tercer nivell, poder valorar el que hi ha d'original en la seua obra i allò que participa dels convencionalismes estètics i culturals, explicant el paper que han exercit i exercixen les diverses mediacions socials en la configuració de l'obra artística.

7. Comprendre i explicar la presència de l'art en la vida quotidiana i en els mitjans de comunicació social, i valorar la seua utilització com a objecte de consum.

Es tracta d'avaluar en quina mesura l'alumnat aplica els aprenentatges desenvolupats, en judicjar el paper de l'art i les manifestacions artístiques del món actual. El criteri permet comprovar si els estudiants s'enfronten al complex món de l'art de manera que tot el bagatge conceptual i metodològic après en la matèria els permeta entendre'l i valorar-lo; en este sentit, es tracta de saber si comprenen que les obres d'art també revelen els mecanismes i valors bàsics que regixen el funcionament de la societat actual. A més, este criteri permet avaluar si l'alumnat analitza críticament els mitjans de comunicació social i, en relació amb açò, si diferencia el valor artístic d'una obra d'art del seu valor econòmic, i per tant, si reconeix diversos criteris per a establir el valor i la funció de l'art actual.

8. Analitzar monuments artístics i obres d'art en museus i exposicions. Reflexionar sobre la seua funció social.

Es tracta de comprovar la capacitat de l'alumnat per a apreciar la qualitat estètica de les obres d'art objecte de contemplació i anàlisi. Este criteri permet saber si els estudiants tenen en compte els factors que condicionen la producció i els problemes que l'artista va haver de resoldre. És a dir, si l'alumnat, abans d'emetre un judici sobre una obra d'art, és capaç de formular-se preguntes dialogant amb l'objecte. I en un segon grau, si és capaç de diferenciar opinions i interpretacions raonades, reconeixent que en l'experiència estètica les emocions també poden funcionar cognoscitivament.

Finalment, es comprovarà si l'alumnat pot iniciar una reflexió sobre la mediació que exercixen els espais museístics i d'exposicions en la recepció i apropiació social i individual de l'obra d'art com a conformadors del gust i com a expressió dels valors estètics d'una societat determinada.

9. Reconèixer i valorar la diversitat i riquesa del nostre patrimoni artístic per mitjà de l'anàlisi d'algunes obres d'art.

Amb este criteri s'accentua la importància de l'estudi de l'entorn cultural. Es tracta d'avaluar la capacitat de l'alumnat per a mobilitzar tots els aprenentatges desenvolupats i aplicar-los a l'anàlisi artística d'obres pròximes. Per tant, este criteri pretén avaluar capacitats ja expressades anteriorment, però aplicant-les a la història pròpia.

GEOGRAFIA

Modalitat d'Humanitats i Ciències Socials

I. Introducció

La geografia s'ocupa específicament de l'estudi de l'espai geogràfic, entès com el medi en què té lloc la vida i les activitats dels sers humans. Les condicions mediambientals que constitueixen el medi, així com la seua localització, afecten les activitats humanes, però estes, al seu torn, també són capaces de transformar estes condicions que contribueixen a la configuració de l'espai geogràfic. Per tant, l'espai geogràfic inclouria l'espai físic, resultat de la dinàmica dels elements que componen l'ecosistema natural, i l'espai social, modificat i configurat d'acord amb els interessos de grups socials diversos.

Des d'esta perspectiva, la geografia, com a objecte de coneixement, pot aportar un rigor explicatiu a la interpretació i comprensió de l'espai geogràfic espanyol. Per a això, estudia la distribució i localit-

Con este criterio se pretende evaluar si los estudiantes comprenden la tensión que se produce en el proceso creativo entre la individualidad imaginativa del artista y las mediaciones sociales que configuran el significado de la obra artística. Para ello será necesario centrar el análisis en la obra de algunos artistas significativos. En un primer grado, el alumnado constatará la intención creativa del artista, el margen de libertad que le permiten su pensamiento, su formación y sus medios expresivos. En un segundo grado, confrontará la voluntad creativa del artista con las limitaciones que impone la producción, difusión y recepción de su obra en un contexto social concreto, para, en un tercer nivel, poder valorar lo que hay de original en su obra y aquello que participa de los convencionalismos estéticos y culturales, explicando el papel que han desempeñado y desempeñan las diversas mediaciones sociales en la configuración de la obra artística.

7. Comprender y explicar la presencia del arte en la vida cotidiana y en los medios de comunicación social, y valorar su utilización como objeto de consumo.

Se trata de evaluar en qué medida el alumnado aplica los aprendizajes desarrollados al enjuiciar el papel del arte y las manifestaciones artísticas del mundo actual. El criterio permite comprobar si los estudiantes se enfrentan al complejo mundo del arte de manera que todo el bagaje conceptual y metodológico aprendido en la materia les permita entenderlo y valorarlo; en este sentido, se trata de saber si comprenden que las obras de arte también revelan los mecanismos y valores básicos que rigen el funcionamiento de la sociedad actual. Además, este criterio permite evaluar si el alumnado analiza críticamente los medios de comunicación social y, en relación con esto, si diferencia el valor artístico de una obra de arte de su valor económico, y por tanto, si reconoce diversos criterios para establecer el valor y la función del arte actual.

8. Analizar monumentos artísticos y obras de arte en museos y exposiciones. Reflexionar acerca de su función social.

Se trata de comprobar la capacidad del alumnado para apreciar la calidad estética de las obras de arte objeto de contemplación y análisis. Este criterio permite saber si los estudiantes tienen en cuenta los factores que condicionan la producción y los problemas que el artista tuvo que resolver. Es decir, si el alumnado, antes de emitir un juicio sobre una obra de arte, es capaz de formularse preguntas dialogando con el objeto. Y en un segundo grado, si es capaz de diferenciar opiniones e interpretaciones razonadas, reconociendo que en la experiencia estética las emociones también pueden funcionar cognoscitivament.

Finalmente, se comprobará si el alumnado puede iniciar una reflexión acerca de la mediación que ejercen los espacios museísticos y de exposiciones en la recepción y apropiación social e individual de la obra de arte como conformadores del gusto y como expresión de los valores estéticos de una sociedad dada.

9. Reconocer y valorar la diversidad y riqueza de nuestro patrimonio artístico mediante el análisis de algunas obras de arte.

Con este criterio se acentúa la importancia del estudio del entorno cultural. Se trata de evaluar la capacidad del alumnado para movilizar todos los aprendizajes desarrollados y aplicarlos al análisis artístico de obras cercanas. Por tanto, este criterio pretende evaluar capacidades ya expresadas anteriormente, pero aplicándolas a la historia propia.

GEOGRAFÍA

Modalidad de Humanidades y Ciencias Sociales

I. Introducció

La Geografía se ocupa específicamente del estudio del espacio geográfico, entendido como el medio en el que tiene lugar la vida y las actividades de los seres humanos. Las condiciones medioambientales que constituyen el medio, así como su localización, afectan a las actividades humanas, pero éstas, a su vez, también son capaces de transformar tales condiciones contribuyendo a la configuración del espacio geográfico. Por lo tanto, el espacio geográfico incluiría el espacio físico, resultado de la dinámica de los elementos que componen el ecosistema natural, y el espacio social, modificado y configurado de acuerdo a los intereses de grupos sociales diversos.

Desde esta perspectiva, la Geografía como objeto de conocimiento, puede aportar un rigor explicativo a la interpretación y comprensión del espacio geográfico español. Para ello, estudia la distribución y

zació de diversos elements geogràfics, els factors, els processos i les interaccions que es donen en un espai, així com les seues conseqüències espacials i mediambientals.

Esta matèria considera Espanya com un espai geogràfic delimitat i configurat per l'acció humana concretada en normes, que responen a diversos interessos i projectes socials confrontats en els processos històrics. Este territori es caracteritza per la seua diversitat interna, resultat de les dinàmiques ecogeogràfiques i dels processos sociohistòrics que han incidit en la distribució d'elements demogràfics, la localització de les activitats humanes i dels mitjans ecogeogràfics. Este territori és percebut de manera diferent pels individus i grups socials donant lloc a diverses actituds, sentiments i comportaments. La dita percepció espacial és també un component subjectiu de l'espai geogràfic i condiciona el coneixement d'este.

Espanya, com a territori, és un espai complex que, com a objecte d'aprenentatge, implica unes dificultats específiques. Per a resoldre estes dificultats és necessari aprofitar els aprenentatges realitzats en l'etapa anterior, tant els mecanismes d'anàlisi de l'espai geogràfic recolzats en un bagatge conceptual, com l'aprenentatge d'una metodologia, d'unes estratègies d'aprenentatge i d'unes actituds positives davant del coneixement geogràfic. Tot això permetrà ara assolir un nou nivell d'abstracció, conceptualització i generalització. En este sentit, resulta pertinent la connexió amb la matèria d'història, que pot proporcionar un suport per al coneixement dels processos històrics que subjauen en la configuració de l'espai geogràfic espanyol actual.

La comprensió i l'explicació de l'espai territorial espanyol actual implica, necessàriament, una anàlisi que l'integre en una realitat geogràfica més àmplia de la qual Espanya forma part. En concret, és imprescindible referir-se a l'espai europeu a què física i socialment pertany. Una pertinença, esta última, més estreta si és possible des de la seua integració en la Unió Europea, sense oblidar altres regions com ara l'espai iberoamericà i l'àmbit mediterrani amb els quals hi ha també estretes relacions de tipus cultural i històric.

Les aportacions d'esta matèria en el Batxillerat permetran l'alumnat contextualitzar l'anàlisi dels territoris en diverses escales, reconèixer els diferents factors que configuren l'organització espacial i les estructures socials i econòmiques que vertebren l'ordenació de l'espai geogràfic, així com el paper de les decisions polítiques en l'articulació i funcionament del territori. Els estudiants també hauran de ser capaços de comprendre la importància de l'acció social i de les seues conseqüències mediambientals. Tot això es realitzarà des d'actituds i valors entre els que figuren de manera destacada la sensibilitat i la responsabilitat cap al medi i la solidaritat davant dels problemes d'un sistema territorial cada dia més interdependent i global.

Els continguts se seleccionen en funció de determinades categories rellevants en coherència amb els plantejaments anteriors.

II. Objectius generals

El desenvolupament d'esta matèria ha de contribuir al fet que l'alumnat adquireixca les capacitats següents:

1. Conèixer i comprendre la diversitat i pluralitat de l'espai geogràfic espanyol, caracteritzat pels grans contrastos i la complexitat territorial derivats dels distints factors naturals, històrics i d'organització espacial que han anat modelant la societat, la cultura i el territori de forma interdependent.
2. Comprendre i explicar en les seues coordenades temporals i espacials els distints projectes socials, que donen lloc a diferents processos d'ordenació territorial, utilitzant conceptes, procediments i destreses específicament geogràfics per a explicar l'espai com una realitat dinàmica, diversa i complexa, en la que intervenen múltiples factors.
3. Comprendre i valorar la importància del sentiment i del comportament territorial del ser humà, amb relació en particular, al territori espanyol, forjat al llarg d'un procés històric i que es concreta en uns límits o fronteres que definixen estratègies i interessos de grups socials.
4. Utilitzar els procediments específics del coneixement geogràfic per a explicar una situació territorial, valorant la funció del medi natu-

localización de diversos elementos geográficos, los factores, procesos e interacciones que se dan en un espacio, así como sus consecuencias espaciales y medioambientales.

Esta materia considera España como un espacio geográfico delimitado y configurado por la acción humana concretada en normas, que responden a diversos intereses y proyectos sociales confrontados en los procesos históricos. Este territorio se caracteriza por su diversidad interna, resultado de las dinámicas ecogeográficas y de los procesos socio-históricos que han incidido en la distribución de elementos demográficos, la localización de las actividades humanas y de los medios ecogeográficos. Este territorio es percibido de modo diferente por los individuos y grupos sociales dando lugar a diversas actitudes, sentimientos y comportamientos. Dicha percepción espacial es también un componente subjetivo del espacio geográfico y condiciona el conocimiento del mismo.

España, como territorio, es un espacio complejo que como objeto de aprendizaje implica unas dificultades específicas. Para resolver estas dificultades es necesario aprovechar los aprendizajes realizados en la etapa anterior, tanto los mecanismos de análisis del espacio geográfico apoyados en un bagaje conceptual, como el aprendizaje de una metodología, de unas estrategias de aprendizaje y de unas actitudes positivas ante el conocimiento geográfico. Todo ello permitirá ahora alcanzar un nuevo nivel de abstracción, conceptualización y generalización. En este sentido, resulta pertinente la conexión con la materia de Historia, que puede proporcionar un apoyo para el conocimiento de los procesos históricos que subyacen en la configuración del espacio geográfico español actual.

La comprensión y explicación del espacio territorial español actual implica, necesariamente, un análisis que lo integre en una realidad geográfica más amplia de la que España forma parte. En concreto, es imprescindible referirse al espacio europeo al que física y socialmente pertenece. Una pertenencia, esta última, más estrecha si cabe desde su integración en la Unión Europea, sin olvidar otras regiones como el espacio iberoamericano y el ámbito mediterráneo con los que existen también estrechas relaciones de tipo cultural e histórico.

Las aportaciones de esta materia en el Bachillerato permitirán a los alumnos y alumnas contextualizar el análisis de los territorios en diversas escalas, reconocer los diferentes factores que configuran la organización espacial y las estructuras sociales y económicas que vertebren la ordenación del espacio geográfico, así como el papel de las decisiones políticas en la articulación y funcionamiento del territorio. Los estudiantes también deberán ser capaces de comprender la importancia de la acción social y de sus consecuencias medioambientales. Todo ello se realizará desde actitudes y valores entre los que figuran de modo destacado la sensibilidad y la responsabilidad hacia el medio y la solidaridad ante los problemas de un sistema territorial cada día más interdependiente y global.

Los contenidos se seleccionan en función de determinadas categorías relevantes en coherencia con los planteamientos anteriores.

II. Objetivos generales

El desarrollo de esta materia ha de contribuir a que las alumnas y los alumnos adquieran las siguientes capacidades:

1. Conocer y comprender la diversidad y pluralidad del espacio geográfico español, caracterizado por los grandes contrastes y la complejidad territorial derivados de los distintos factores naturales, históricos y de organización espacial que han ido modelando la sociedad, la cultura y el territorio de forma interdependiente.
2. Comprendre i explicar en sus coordenadas temporales y espaciales los distintos proyectos sociales, que dan lugar a diferentes procesos de ordenación territorial, utilizando conceptos, procedimientos y destrezas específicamente geográficos para explicar el espacio como una realidad dinámica, diversa y compleja, en la que intervienen múltiples factores.
3. Comprendre y valorar la importancia del sentimiento y del comportamiento territorial del ser humano, con relación en particular, al territorio español, fraguado a lo largo de un proceso histórico y que se concreta en unos límites o fronteras que definen estrategias e intereses de grupos sociales.
4. Utilizar los procedimientos específicos del conocimiento geográfico para explicar una situación territorial, valorando la función del

ral, dels recursos naturals i de les activitats productives en la configuració de l'espai geogràfic europeu, espanyol i de la Comunitat Valenciana.

5. Explicar la desigual distribució geogràfica de la població espanyola i europea, en les seues diferents categories, comprenent la seua dinàmica, estructura i projeccions futures.

6. Analitzar els distints tipus d'explotació de la naturalesa així com les activitats productives i els seus impactes territorials i mediambientals, reconeixent la interrelació entre el medi i els grups humans i percebent la condició d'estos com a agents d'actuació primordial en la configuració d'espais geogràfics diferenciats.

7. Interessar-se activament per la qualitat del medi ambient, ser conscient dels problemes derivats de certes actuacions humanes i entendre la necessitat de polítiques d'ordenació territorial i d'actuar pensant en les generacions presents i futures, sent capaç de valorar decisions que afecten la gestió sostenible dels recursos i l'ordenació del territori.

8. Caracteritzar els trets geogràfics bàsics dels països de la UE i comprendre les conseqüències espacials de la integració d'Espanya en esta desenrotllant, al mateix temps, sentiments de pertinença a àmbits espacials supranacionals amb una actitud solidària i participativa.

9. Explicar la posició d'Espanya en un món interrelacionat, en el qual coexistixen processos d'uniformització de l'economia i de desigualtat socioeconòmica.

III. Nuclis de continguts

1. Continguts comuns al coneixement geogràfic

Este primer nucli assumix continguts de tots els altres nuclis. Es fa explícit perquè no es considere un mer apèndix o siga tractat de manera autònoma. La seua presència és imprescindible i ha d'impregnar la resta dels nuclis de continguts.

Es tracta d'emfasitzar la concepció de la geografia com una manera de coneixement que utilitza unes formes de raonar i operar. La reflexió i consciència sobre este procés d'elaboració de coneixement forma part del mateix. És necessari establir com a continguts bàsics aquelles accions metodològiques que permeten a l'alumnat construir un coneixement significatiu. Això suposa realitzar una sèrie d'accions metodològiques com ara: el plantejament i la resolució de problemes, la identificació i correcció de representacions de la realitat estereotipades, l'elaboració i verificació d'hipòtesis, l'obtenció i processament d'informació provinent de fonts diverses, l'anàlisi dels factors i la construcció d'explicacions geogràfiques coherents. Junt amb estes accions socioeconòmiques es troben les de caràcter ambiental com a resultat de la sobreexplotació o la mala utilització dels recursos, que poden ocasionar greus problemes mediambientals: sobreexplotació de la terra, contaminació de les aigües i de l'atmosfera, degradació del medi. Ara bé, per a desenrotllar estos continguts metodològics són necessàries determinades tècniques de treball: anàlisi de documents escrits, lectura i interpretació de mapes de diversos tipus, dades estadístiques, gràfiques i imatges formals.

Els continguts que corresponen a este nucli són:

Definició d'un problema referit a un procés geogràfic i formulació d'hipòtesis de treball.

Anàlisi de les distintes variables ecogeogràfiques que intervien en els sistemes d'organització territorial per a arribar a una síntesi explicativa.

Utilització crítica de dades i elaboració d'informacions utilitzant diversos codis comunicatius: verbal, cartogràfic, gràfic i estadístic.

Correcció en el llenguatge i utilització adequada de la terminologia específica.

Responsabilitat en l'anàlisi i valoració de les repercussions socioeconòmiques i ambientals de l'explotació dels recursos. Producció i consum racional.

2. Espanya a Europa i en el món

Este nucli té un caràcter introductor; en este es tracta de presentar i raonar l'espai espanyol en les diferents escales espacials (des de la supranacional a la local). Este plantejament general es pot apreciar en

medio natural, de los recursos naturales y de las actividades productivas en la configuración del espacio geográfico europeo, español y de la Comunitat Valenciana.

5. Explicar la desigual distribució geogràfica de la població espanyola i europea, en sus diferentes categorías, comprendiendo su dinámica, estructura y proyecciones futuras.

6. Analizar los distintos tipos de explotación de la naturaleza así como las actividades productivas y sus impactos territoriales y medioambientales, reconociendo la interrelación entre el medio y los grupos humanos y percibiendo la condición de éstos como agentes de actuación primordial en la configuración de espacios geográficos diferenciados.

7. Interesarse activamente por la calidad del medio ambiente, ser consciente de los problemas derivados de ciertas actuaciones humanas y entender la necesidad de políticas de ordenación territorial y de actuar pensando en las generaciones presentes y futuras, siendo capaz de valorar decisiones que afecten a la gestión sostenible de los recursos y a la ordenación del territorio.

8. Caracterizar los rasgos geográficos básicos de los países de la U.E. y comprender las consecuencias espaciales de la integración de España en ella, desarrollando, a la vez, sentimientos de pertenencia a ámbitos espaciales supranacionales con una actitud solidaria y participativa.

9. Explicar la posición de España en un mundo interrelacionado, en el que coexisten procesos de uniformización de la economía y de desigualdad socioeconómica.

III. Núcleos de contenidos

1. Contenidos comunes al conocimiento geográfico.

Este primer núcleo asume contenidos de todos los demás núcleos. Se hace explícito para que no se considere un mero apéndice o sea tratado de manera autónoma. Su presencia es imprescindible y debe impregnar el resto de los núcleos de contenidos.

Se trata de enfatizar la concepción de la Geografía como un modo de conocimiento que utiliza unas formas de razonar y operar. La reflexión y consciencia acerca de este proceso de elaboración de conocimiento forma parte del mismo. Es necesario establecer como contenidos básicos aquellas acciones metodológicas que permiten al alumnado construir un conocimiento significativo. Ello supone realizar una serie de acciones metodológicas como son: el planteamiento y resolución de problemas, la identificación y corrección de representaciones de la realidad estereotipadas, la elaboración y verificación de hipótesis, la obtención y procesado de información proveniente de fuentes diversas, el análisis de los factores y la construcción de explicaciones geográficas coherentes. Junto a estas acciones socioeconómicas están las de carácter ambiental como resultado de la sobreexplotación o la mala utilización de los recursos, que pueden ocasionar graves problemas medioambientales: sobreexplotación de la tierra, contaminación de las aguas y de la atmósfera, degradación del medio. Ahora bien, para desarrollar estos contenidos metodológicos son necesarias determinadas técnicas de trabajo: análisis de documentos escritos, lectura e interpretación de mapas de diverso tipo, datos estadísticos, gráficas e imágenes formales.

Los contenidos que corresponden a este núcleo son:

Definición de un problema referido a un proceso geográfico y formulación de hipótesis de trabajo.

Análisis de las distintas variables ecogeográficas que intervienen en los sistemas de organización territorial para llegar a una síntesis explicativa.

Utilización crítica de datos y elaboración de informaciones utilizando diversos códigos comunicativos: verbal, cartográfico, gráfico y estadístico.

Corrección en el lenguaje y utilización adecuada de la terminología específica.

Responsabilidad en el análisis y valoración de las repercusiones socioeconómicas y ambientales de la explotación de los recursos. Producción y consumo racional.

2. España en Europa y en el mundo.

Este núcleo tiene un carácter introductorio; en él se trata de presentar y razonar el espacio español en las diferentes escalas espaciales (desde la supranacional a la local). Este planteamiento general se

aspectes com ara el coneixement de les homogeneïtats i heterogeneïtats, tant físiques (relleu, clima, sòls, aigües, vegetació) com humanes (població, hàbitat, activitats econòmiques, etc.), que caracteritzen eixe espai i de la percepció que es té dels seus trets comuns i de diversitat. La dita percepció, que condiona els comportaments territorials dels individus, així com les seues actituds i valors cap als altres, s'elabora a partir de l'ús que es fa de l'espai, així com de les seues concepcions culturals i històriques.

El territori espanyol és el resultat del procés històric i es defineix i limita per mitjà de les seues fronteres exteriors. En una altra escala d'anàlisi, el territori espanyol s'organitza internament en comunitats autònomes per mitjà d'un ordenament politicoadministratiu, com a conseqüència d'un procés històric més recent i encara inconclús. Este procés històric i els seus resultats en l'organització territorial pot ser percebut i valorat per individus i grups socials de manera molt diferent.

D'altra banda, cal destacar que Espanya, en el seu desenvolupament històric, ha condicionat altres concepcions socioespacials entre les quals destaca l'espai europeu, sense oblidar l'iberoamericà i l'àmbit mediterrani, tots en procés de construcció.

Tot i ser la construcció d'Europa el projecte exterior més important d'Espanya, no cal oblidar el seu paper en una escala planetària. Este espai mundial és la conseqüència de la interacció de les estructures de poder i els sistemes territorials resultants. Està caracteritzat per les profundes desigualtats socioeconòmiques regionals en l'àmbit mundial que dividixen el món en països rics i pobres (amb una àmplia gradació), cosa que planteja dificultats d'integració i també conflictes d'interessos. Tot això configura les relacions geopolítiques en l'àmbit mundial, que es caracteritzen per una dinàmica de conseqüències difícils de preveure. Espanya participa en estes relacions de manera particular o formant part d'organitzacions supranacionals. En particular, Espanya exerceix un paper privilegiat en les relacions amb els països iberoamericans i té forts interessos geopolítics en l'àrea mediterrània, un fet que es tradueix en la seua participació en programes de cooperació i ajuda per al desenvolupament.

Els continguts que corresponen a este nucli són:

El espai geogràfic: noció i característiques de l'espai geogràfic; elements i instruments d'informació i representació geogràfica; nocions d'anàlisi de localitzacions i distribucions espacials.

Globalització i diversitat en el món actual: processos de mundialització i desigualtats territorials; classificacions de les àrees geoeconòmiques.

Espanya a Europa. Estructura territorial. Contrastos físics i socioeconòmics. Polítiques regionals i de cohesió territorial. La posició d'Espanya en la Unió Europea.

Trets geogràfics essencials d'Espanya: situació geogràfica; contrastos i diversitat interns; posició relativa en el món i en les àrees socioeconòmiques i geopolítiques.

L'ordenació territorial actual de l'Estat en comunitats autònomes com a resultat de processos i projectes històrics contemporanis. L'espai geogràfic de la Comunitat Valenciana.

3. Naturalesa i medi ambient a Espanya

Es pretén que els estudiants conceptualitzen el medi ecogeogràfic com el resultat de l'acció de factors interrelacionats, alguns de les quals naixen de la mateixa naturalesa, mentre que d'altres sorgixen de la societat. El medi és el producte d'esta dinàmica ecogeogràfica en què intervien les unitats geomorfològiques, els contrastos climàtics, les aigües, els sòls i les formacions vegetals. No es tracta de la simple descripció dels esmentats factors, sinó d'explicar la relació dialèctica que s'estableix entre estos: cada factor o element condiona en major o menor mesura als altres i és, al mateix temps, condicionat per estos.

El medi geogràfic ha de ser considerat com el resultat inacabat d'esta dinàmica en què les activitats humanes influïxen en el medi físic i, al mateix temps, són influïdes per este. La diversitat de mitjans ecogeogràfics que caracteritzen el territori espanyol és la conseqüència lògica de les diferents dinàmiques existents.

En estes dinàmiques ecogeogràfiques l'acció humana pot ser decisiva, de manera que dona lloc a processos de destrucció del medi físic

puede apreciar en aspectos como el conocimiento de las homogeneidades y heterogeneidades, tanto físicas (relieve, clima, suelos, aguas, vegetación) como humanas (población, hábitat, actividades económicas, etc.), que caracterizan ese espacio y de la percepción que se tiene de sus rasgos comunes y de diversidad. Dicha percepción, que condiciona los comportamientos territoriales de los individuos, así como sus actitudes y valores hacia los demás, se elabora a partir del uso que se hace del espacio, así como de sus concepciones culturales e históricas.

El territorio español es el resultado del proceso histórico y se define y limita mediante sus fronteras exteriores. En otra escala de análisis, el territorio español se organiza internamente en Comunidades Autónomas mediante un ordenamiento político-administrativo como consecuencia de un proceso histórico más reciente y todavía inconcluso. Este proceso histórico y sus resultados en la organización territorial puede ser percibido y valorado por individuos y grupos sociales de modo muy diferente.

Por otro lado, hay que destacar que España en su desarrollo histórico ha condicionado otras concepciones socioespaciales entre las que destaca el espacio europeo, sin olvidar el iberoamericano y el ámbito mediterráneo, todos ellos en proceso de construcción.

Con ser la construcción de Europa el proyecto exterior más importante de España no hay que olvidar su papel en una escala planetaria. Este espacio mundial es la consecuencia de la interacción de las estructuras de poder y los sistemas territoriales resultantes. Está caracterizado por las profundas desigualdades socio-económicas regionales en el ámbito mundial que dividen el mundo en países ricos y pobres (con una amplia gradación), lo que plantea dificultades de integración y también conflictos de intereses. Todo ello configura las relaciones geopolíticas en el ámbito mundial, que se caracterizan por una dinámica de consecuencias difíciles de prever. España participa en estas relaciones de modo particular o formando parte de organizaciones supranacionales. En particular, España desempeña un papel privilegiado en las relaciones con los países iberoamericanos y posee fuertes intereses geopolíticos en el área mediterránea, lo que se traduce en su participación en programas de cooperación y ayuda para el desarrollo.

Los contenidos que corresponden a este núcleo son:

El espacio geográfico: noción y características del espacio geográfico; elementos e instrumentos de información y representación geográfica; nociones de análisis de localizaciones y distribuciones espaciales.

Globalización y diversidad en el mundo actual: procesos de mundialización y desigualdades territoriales; clasificaciones de las áreas geoeconómicas.

España en Europa. Estructura territorial. Contrastes físicos y socioeconómicos. Políticas regionales y de cohesión territorial. La posición de España en la Unión Europea.

Rasgos geográficos esenciales de España: situación geográfica; contrastes y diversidad internos; posición relativa en el mundo y en las áreas socioeconómicas y geopolíticas.

La ordenación territorial actual del Estado en Comunidades Autónomas como resultado de procesos y proyectos históricos contemporáneos. El espacio geográfico de la Comunitat Valenciana.

3. Naturaleza y medio ambiente en España.

Se pretende que los estudiantes conceptualicen el medio ecogeográfico como el resultado de la acción de factores interrelacionados, algunos de los cuales nacen de la propia naturaleza, mientras otros surgen de la sociedad. El medio es el producto de esta dinámica ecogeográfica en el que intervienen las unidades geomorfológicas, los contrastes climáticos, las aguas, los suelos y las formaciones vegetales. No se trata de la simple descripción de estos factores, sino de explicar la relación dialéctica que se establece entre ellos: cada factor o elemento condiona en mayor o menor medida a los otros y es, a la vez, condicionado por éstos.

El medio geográfico debe ser considerado como el resultado inacabado de esta dinámica en la que las actividades humanas influyen en el medio físico y, a la vez, son influidas por él. La diversidad de medios ecogeográficos que caracterizan al territorio español es la consecuencia lógica de las diferentes dinámicas existentes.

En estas dinámicas ecogeográficas la acción humana puede ser decisiva, dando lugar a procesos de destrucción del medio físico que

que originen greus problemes mediambientals (erosió, contaminació, desertificació i desforestació) o a polítiques de tall conservacionista i ús més racional dels recursos naturals. En això, juguen un paper decisiu factors de caràcter polític, social, tècnic, econòmic, així com la percepció de la fragilitat del medi físic i la valoració que se'n faça.

Els continguts que corresponen a este nucli són:

Els elements que estructuraran el medi físic: les unitats del relleu, els contrastos climàtics, les aigües, les formacions vegetals i els sòls. El problema de l'aigua a la Comunitat Valenciana.

La varietat dels grans conjunts naturals espanyols: identificació dels seus elements geomorfològics, estructurals, climàtics i biogeogràfics.

Naturalesa i recursos a Espanya: matèries primeres, fonts i recursos energètics.

Naturalesa i medi ambient: la interacció entre el medi físic i la societat, els problemes mediambientals i les polítiques espanyoles i comunitàries de protecció dels espais naturals, conservació i millora.

4. Territori i activitats econòmiques a Espanya

En este nucli es pretén que els estudiants compreguen i expliquen la diversitat de paisatges que hi ha al territori espanyol com a conseqüència dels diferents modes d'exploració i utilització per part dels sers humans dels recursos que es troben al medi físic (agraris, miners, forestals, marins, etc.). L'heterogeneïtat del medi físic provoca la distribució desigual dels recursos en l'espai i les diverses localitzacions de les activitats econòmiques humanes.

La distribució desigual dels recursos al territori espanyol genera una distinta utilització de l'espai caracteritzat per aquella activitat que és predominant. Així, hi trobem espais en què el medi físic és utilitzat com un mitjà de producció en activitats agràries, forestals o piscícoles. Uns altres espais són organitzats d'acord amb l'activitat industrial, a la qual no és aliena la política territorial de modernització de la indústria o els processos de reindustrialització més recents i la reconversió industrial. Finalment, els canvis profunds que ha experimentat l'economia i la societat espanyola introdueixen nous usos de l'espai geogràfic com a conseqüència de les activitats del sector terciari: algunes d'estes, com ara el comerç i el transport, exercixen un paper decisiu en la vertebració territorial; i altres, com ara el turisme i l'oci, han produït un important impacte socioeconòmic i mediambiental.

Estos canvis han donat lloc a una major diversitat interna de l'espai geogràfic espanyol i a una desigual localització de les activitats econòmiques, que explica els desequilibris territorials reflectits, per exemple, en la distribució de la riquesa, en els nivells de benestar i en la qualitat de vida.

Els continguts que corresponen a este nucli són:

Acció dels factors socioeconòmics al territori espanyol: evolució històrica, panorama actual i perspectives.

La pluralitat dels espais rurals: transformació i diversificació de les activitats rurals i la seua plasmació en tipologies espacials diverses; les dinàmiques recents del món rural. La situació espanyola en el context de la Unió Europea.

Els recursos marins, l'activitat pesquera i la seua reconversió i l'aqüicultura.

Els espais industrials. Fonts d'energia i aprofitament energètic. La política territorial de modernització de la indústria i les seues conseqüències. El sector secundari espanyol en el marc europeu.

Les activitats del sector terciari. El comerç i la xarxa de transports: la vertebració territorial. Els espais d'oci. El turisme.

El sector primari, la indústria, i el sector terciari a la Comunitat Valenciana.

Las repercusiones socioeconómicas i ambientals de l'exploració dels recursos. Producció i consum racional.

5. Població, sistema urbà i contrastos regionals a Espanya

En este nucli s'estudia el sistema urbà i l'actual procés de terciarització de l'economia espanyola en relació amb la distribució geogràfica de la riquesa i de la població, que ha donat lloc a una determinada ordenació del territori. Els estudiants han de ser capaços d'explicar els

originan graves problemas medioambientales (erosión, contaminación, desertificación y deforestación) o a políticas de corte conservacionista y uso más racional de los recursos naturales. En ello, juegan un papel decisivo factores de carácter político, social, técnico, económico, así como la percepción de la fragilidad del medio físico y la valoración que se haga del mismo.

Los contenidos que corresponden a este núcleo son:

Los elementos que estructuran el medio físico: las unidades del relieve, los contrastes climáticos, las aguas, las formaciones vegetales y los suelos. El problema del agua en la Comunitat Valenciana.

La variedad de los grandes conjuntos naturales españoles: identificación de sus elementos geomorfológicos, estructurales, climáticos y biogeográficos.

Naturaleza y recursos en España: materias primas, fuentes y recursos energéticos.

Naturaleza y medio ambiente: La interacción entre el medio físico y la sociedad, los problemas medioambientales y las políticas españolas y comunitarias de protección de los espacios naturales, conservación y mejora.

4. Territorio y actividades económicas en España.

En este núcleo se pretende que los estudiantes comprendan y expliquen la diversidad de paisajes que existen en el territorio español como consecuencia de los diferentes modos de explotación y utilización por los seres humanos de los recursos que se hallan en el medio físico (agrarios, mineros, forestales, marinos, etc.). La heterogeneidad del medio físico provoca la desigual distribución de los recursos en el espacio y las diversas localizaciones de las actividades económicas humanas.

La desigual distribución de los recursos en el territorio español genera una distinta utilización del espacio caracterizado por aquella actividad que es predominante. Así, encontramos espacios en los que el medio físico es utilizado como un medio de producción, en actividades agrarias, forestales o piscícolas. Otros espacios son organizados de acuerdo con la actividad industrial, a la que no es ajena la política territorial de modernización de la industria o los más recientes procesos de reindustrialización y reconversión industrial. Finalmente, los profundos cambios que ha experimentado la economía y la sociedad española introducen nuevos usos del espacio geográfico como consecuencia de las actividades del sector terciario: algunas de éstas, como el comercio y el transporte, desempeñan un papel decisivo en la vertebración territorial; otras, como el turismo y el ocio, han producido un importante impacto socioeconómico y medioambiental.

Estos cambios han dado lugar a una mayor diversidad interna del espacio geográfico español y a una desigual localización de las actividades económicas que explica los desequilibrios territoriales reflejados, por ejemplo, en la distribución de la riqueza, en los niveles de bienestar y en la calidad de vida.

Los contenidos que corresponden a este núcleo son:

Acción de los factores socioeconómicos en el territorio español: evolución histórica, panorama actual y perspectivas.

La pluralidad de los espacios rurales: transformación y diversificación de las actividades rurales y su plasmación en tipologías espaciales diversas; las dinámicas recientes del mundo rural. La situación española en el contexto de la Unión Europea.

Los recursos marinos, la actividad pesquera y su reconversión y la acuicultura.

Los espacios industriales. Fuentes de energía y aprovechamiento energético. La política territorial de modernización de la industria y sus consecuencias. El sector secundario español en el marco europeo.

Las actividades del sector terciario. El comercio y la red de transportes: la vertebración territorial. Los espacios de ocio. El turismo.

El sector primario, la industria, y el sector terciario en la Comunitat Valenciana.

Las repercusiones socioeconómicas i ambientales de la explotación de los recursos. Producción y consumo racional.

5. Población, sistema urbano y contrastes regionales en España.

En este núcleo se estudia el sistema urbano y el actual proceso de terciarización de la economía española en relación con la distribución geográfica de la riqueza y de la población, que ha dado lugar a una determinada ordenación del territorio. Los estudiantes deben ser

desequilibris espacials que es produïxen a Espanya, per mitjà de l'anàlisi dels factors que han intervingut en la seua formació. Un d'estos és la població espanyola en el comportament geodemogràfic de la qual han aparegut noves tendències com ara l'envelliment, la disminució de la fecunditat i la modificació de les direccions dels moviments migratoris, reflectides en la variació dels saldos migratoris tradicionals. Així mateix, l'estudi de la població també ha d'incloure l'anàlisi de les estructures biodemogràfiques (per edat i sexe) i laboral (població activa i desocupada). Tot això incorporarà la perspectiva de l'evolució demogràfica a fi d'explicar les desigualtats espacials.

Un altre aspecte que s'estudia en este nucli són els processos d'urbanització que han donat lloc a un sistema de ciutats. Les mateixes ciutats s'han transformat com a conseqüència de la seua adequació a noves activitats i funcions relacionades amb el sector terciari. Per la seua banda, la dinàmica urbana es caracteritza pels processos més recents de difusió urbana com ara el desenvolupament d'àrees periurbanes i metropolitanes. Esta expansió i difusió urbana ha produït un important impacte ambiental i paisatgístic.

Finalment, cal incidir en la interrelació entre els processos d'industrialització, urbanització, dinàmica geodemogràfica i creació de la xarxa de transports i comunicacions, així com en l'anàlisi de les disparitats regionals resultants concretes en una desigualtat en la distribució de la renda, del producte interior brut i d'altres indicadors socioeconòmics. Estes desigualtats regionals poden veure's afectades per les conjuntures econòmiques, per polítiques d'equilibri interregional o per processos com el de la integració d'Espanya en la Unió Europea, la qual cosa planteja una redefinició de la situació regional espanyola.

Els continguts que corresponen a este nucli són:

La població espanyola. L'estructura biodemogràfica i laboral. Evolució demogràfica i desigualtats espacials. La importància de la immigració. La població de la Comunitat Valenciana.

Processos d'urbanització. Morfologia i estructura de les ciutats. Morfologia i estructura de les ciutats de la Comunitat Valenciana. Els sistemes de ciutats i les xarxes de transport. Les activitats i funcions urbanes. L'impacte ambiental.

Las disparitats regionals i l'ordenació territorial. Les polítiques estatals per a superar els desequilibris regionals.

IV. Criteris d'avaluació

1. Reconèixer i aplicar els mètodes específics del coneixement geogràfic per a explicar una situació espacial, extraint, processant i interpretant la informació procedent de diversos documents i fonts.

Amb este criteri es pretén valorar el grau d'autonomia intel·lectual aconseguït, que li permetrà enfrontar-se amb èxit a noves situacions de caràcter geogràfic. Per a això, l'estudiant haurà de reconèixer les seues percepcions de la realitat, distingint les seues opinions personals d'altres opinions i dels arguments científics. En segon lloc, haurà de ser conscient de les diferents fases que comporta la reconstrucció del seu propi pensament, com ara delimitar el problema a estudiar i emetre hipòtesis de treball que guien el procés de cerca per a poder aconseguir unes conclusions provisionals, per mitjà de l'ús de diverses fonts d'informació, codificada en diversos llenguatges, i de tècniques que permeten processar la dita informació adequadament. En tercer lloc, es pretén comprovar que s'ha adquirit destresa en el maneig de distintes fonts d'informació geogràfica, entre les quals les cartogràfiques, les aportades per les tecnologies de la informació i l'observació directa o en imatges han de figurar amb especial rellevància. En conseqüència, l'estudiant haurà de saber aplicar amb rigor crític i creativitat estos procediments de manera que els adequa a la naturalesa del problema geogràfic analitzat i assolisca la competència comunicativa necessària per a informar de les seues conclusions a altres persones.

2. Identificar les característiques del sistema món i els trets essencials de la Unió Europea per a comprendre els factors que expliquen la situació d'Espanya en una àrea geoeconòmica determinada, així com les seues conseqüències.

Este criteri pretén comprovar que es comprén la globalització com un procés que té importants implicacions espacials i socials pel seu

capaces de explicar los desequilibrios espaciales que se producen en España, mediante el análisis de los factores que han intervenido en su formación. Uno de ellos es la población española en cuyo comportamiento geodemográfico han aparecido nuevas tendencias como el envejecimiento, la disminución de la fecundidad y la modificación de las direcciones de los movimientos migratorios, reflejada en la variación de los saldos migratorios tradicionales. Así mismo, el estudio de la población también debe incluir el análisis de las estructuras biodemográficas (por edad y sexo) y laboral (población activa y parada). Todo ello incorporará la perspectiva de la evolución demográfica con objeto de explicar las desigualdades espaciales.

Otro aspecto que se estudia en este núcleo son los procesos de urbanización que han dado lugar a un sistema de ciudades. Las mismas ciudades se han transformado como consecuencia de su adecuación a nuevas actividades y funciones relacionadas con el sector terciario. Por su parte, la dinámica urbana se caracteriza por los procesos más recientes de difusión urbana como son el desarrollo de áreas periurbanas y metropolitanas. Esta expansión y difusión urbana ha producido un importante impacto ambiental y paisajístico.

Finalmente, se debe hacer hincapié en la interrelación entre los procesos de industrialización, urbanización, dinámica geodemográfica y creación de la red de transportes y comunicaciones, así como en el análisis de las disparidades regionales resultantes concretadas en una desigualdad en la distribución de la renta, del Producto Interior Bruto y de otros indicadores socioeconómicos. Estas desigualdades regionales pueden verse afectadas por las coyunturas económicas, por políticas de equilibrio interregional o por procesos como el de la integración de España en la Unión Europea, lo que plantea una redefinición de la situación regional española.

Los contenidos que corresponden a este núcleo son:

La población española. La estructura biodemográfica y laboral. Evolución demográfica y desigualdades espaciales. La importancia de la inmigración. La población de la Comunitat Valenciana.

Procesos de urbanización. Morfología y estructura de las ciudades. Morfología y estructura de las ciudades de la Comunitat Valenciana. Los sistemas de ciudades y las redes de transporte. Las actividades y funciones urbanas. El impacto ambiental.

Las disparidades regionales y la ordenación territorial. Las políticas estatales para superar los desequilibrios regionales.

IV. Criterios de evaluación

1. Reconocer y aplicar los métodos específicos del conocimiento geográfico para explicar una situación espacial, extrayendo, procesando e interpretando la información procedente de diversos documentos y fuentes.

Con este criterio se pretende valorar el grado de autonomía intelectual alcanzado que permitirán enfrentarse con éxito a nuevas situaciones de carácter geográfico. Para ello, el estudiante deberá reconocer sus percepciones de la realidad, distinguiendo sus opiniones personales de otras opiniones y de los argumentos científicos. En segundo lugar, deberá ser consciente de las diferentes fases que conlleva la reconstrucción de su propio pensamiento tales como el acotar el problema que se va a estudiar y emitir hipótesis de trabajo que guien el proceso de búsqueda para poder alcanzar unas conclusiones provisionales, mediante el uso de diversas fuentes de información, codificada en diversos lenguajes, y de técnicas que permitan procesar dicha información adecuadamente. En tercer lugar, se pretende comprobar que se ha adquirido destreza en el manejo de distintas fuentes de información geográfica, entre las que las cartográficas, las aportadas por las tecnologías de la información y la observación directa o en imágenes deben figurar con especial relevancia, y, en consecuencia, el estudiante deberá saber aplicar con rigor crítico y creatividad tales procedimientos, ajustándolos a la naturaleza del problema geográfico analizado así como tener la competencia comunicativa necesaria para informar de sus conclusiones a otras personas.

2. Identificar las características del sistema mundo y los rasgos esenciales de la Unión Europea para comprender los factores que explican la situación de España en un área geoeconómica determinada así como sus consecuencias.

Este criterio pretende comprobar que se comprende la globalización como un proceso que tiene importantes implicaciones espaciales

impacte en diferents esferes, com ara la integració de l'activitat econòmica mundial. Serà especialment important que este coneixement comprega la comprensió de les repercussions de l'acció política i econòmica, no sols de la pertinença d'Espanya a la Unió Europea sinó també la seua relació amb altres àrees geoeconòmiques, de manera que capte el procés creixent d'universalització de l'espai geogràfic, afectat per problemes comuns i amb centres de decisió supranacionals.

3. Conceptualitzar Espanya com un conjunt de caràcters geogràfics plurals en el seu interior, però amb una identitat individual quan s'analitzen en una escala mundial.

A través d'este criteri podem valorar el nivell d'aprenentatge assolit per l'alumnat en la comprensió del comportament territorial i en l'explicació del fet de ser ciutadà de l'Estat espanyol. Així, en un primer nivell, el criteri es referix a la capacitat de reconèixer una descripció de paisatges heterogenis (agraris, industrials, de muntanya, urbans, litorals), que conformen l'espai geogràfic d'Espanya. En un segon nivell, a la capacitat de reconèixer la localització precisa d'eixos diversos paisatges, identificant en el mapa els llocs de distinta grandària i amb característiques diferents. En un tercer nivell, el criteri fa referència a la capacitat d'emetre hipòtesis sobre factors que intervenen en l'organització d'eixos paisatges. Amb este criteri no sols s'avaluen els conceptes adquirits, sinó també els procediments metodològics, la forma de construir una explicació alternativa i les actituds d'anàlisi crítica respecte a opinions quotidianes.

4. Identificar les etapes fonamentals de la construcció de la Unió Europea, conèixer les seues institucions i funcionament i valorar les conseqüències espacials de la seua política socioeconòmica interior i exterior.

Amb este criteri es pretén comprovar, en un primer nivell, que els estudiants coneixen les principals etapes que marquen la construcció de la Unió Europea i la funció de les institucions comunitàries més importants. En un segon nivell, hauran de saber definir els problemes fonamentals de tota mena que responen a diferents interessos nacionals i que han dificultat o dificulten el procés d'integració europeu. Finalment, hauran de valorar les repercussions polítiques, socials i econòmiques de la construcció de l'espai comunitari en el context d'un món cada vegada més internacionalitzat, afectat per problemes comuns i amb centres de decisió supranacionals.

5. Explicar la diversitat de paisatges com a conseqüència de l'aprofitament i explotació econòmica dels recursos naturals en diferents medis ecogeogràfics, avaluant les principals repercussions mediambientals.

En un primer nivell, els estudiants hauran de saber identificar i localitzar els recursos del medi físic espanyol (zones pesqueres, mines, agràries, d'oci, etc.). En un segon pas, hauran de saber relacionar els factors que intervenen en esta delimitació (pendents, tipus de sòl, humitat, temperatura, insolació, vies d'accés, etc.). Finalment, seran capaços d'explicar la interacció dinàmica d'eixos factors; per exemple, el paper de l'acció humana en el desencadenament d'un desequilibri ecològic (sobreexplotació de la fauna litoral) o bé en la gestió racional dels recursos (aqüicultura).

6. Identificar els trets de la població espanyola en l'actualitat i la seua distribució interpretant-los en vista de la dinàmica natural i migratòria, reconeixent la seua influència en l'estructura, les diferències territorials i enjudiciant les perspectives de futur.

Este criteri tracta d'avaluar els coneixements demogràfics, la destresa en el maneig i la interpretació dels distints tipus de taxes, fonts i estadístiques i les seues formes més senzilles de representació gràfica (piràmides, mapes, gràfics, etc.), així com de conceptes com a fecunditat, natalitat, mortalitat o creixement vegetatiu. S'haurà d'analitzar el creixement demogràfic de la població espanyola i projectar-lo cap al futur immediat, comprenent els valors de les taxes en el context de països amb un desenvolupament socioeconòmic semblant, especialment europeus, apreciand les conseqüències de l'envelliment i valorant el paper que la immigració té en la nostra societat.

y sociales por su impacto en diferentes esferas, tales como la integración de la actividad económica mundial. Será especialmente importante que este conocimiento abarque la comprensión de las repercusiones de la acción política y económica no sólo de la pertenencia de España a la Unión Europea sino también su relación con otras áreas geoeconómicas, de modo que capte el proceso creciente de universalización del espacio geográfico, afectado por problemas comunes y con centros de decisión supranacionales.

3. Conceptualizar España como un conjunto de caracteres geográficos plurales en su interior, pero con una identidad individual cuando se analizan en una escala mundial.

A través de este criterio podemos valorar el nivel de aprendizaje alcanzado por el alumnado en la comprensión del comportamiento territorial y en la explicación del hecho de ser ciudadano del Estado español. Así en un primer nivel el criterio se refiere a la capacidad de reconocer una descripción de paisajes heterogéneos (agrarios, industriales, de montaña, urbanos, litorales), que conforman el espacio geográfico de España. En un segundo nivel, a la capacidad de reconocer la localización precisa de esos diversos paisajes, identificando en el mapa los lugares de distinto tamaño y con características diferentes. En un tercer nivel el criterio hace referencia a la capacidad de emitir hipótesis sobre factores que interviene en la organización de esos paisajes. Con este criterio no sólo se evalúan los conceptos adquiridos, sino también los procedimientos metodológicos, la forma de construir una explicación alternativa y las actitudes de análisis crítico con respecto a opiniones cotidianas.

4. Identificar las etapas fundamentales de la construcción de la Unión Europea, conocer sus instituciones y funcionamiento y valorar las consecuencias espaciales de su política socioeconómica interior y exterior.

Con este criterio se pretende comprobar, en un primer nivel, que los estudiantes conocen las principales etapas que jalonan la construcción de la Unión Europea y la función de las instituciones comunitarias más importantes. En un segundo nivel, deberán saber definir los problemas fundamentales de diverso orden, que responden a diferentes intereses nacionales y que han dificultado o dificultan el proceso de integración europeo. Finalmente, deberán valorar las repercusiones políticas, sociales y económicas de la construcción del espacio comunitario en el contexto de un mundo cada vez más internacionalizado, afectado por problemas comunes y con centros de decisión supranacionales.

5. Explicar la diversidad de paisajes como consecuencia del aprovechamiento y explotación económica de los recursos naturales en diferentes medios ecogeográficos, evaluando las principales repercusiones medioambientales.

En un primer nivel, los estudiantes tendrán que saber identificar y localizar los recursos del medio físico español (zonas pesqueras, mineras, agrarias, de ocio, etc.). En un segundo paso, deberán saber relacionar los factores que intervienen en esta delimitación (pendientes, tipos de suelo, humedad, temperatura, insolación, vías de acceso, etc.). Por último, serán capaces de explicar la interacción dinámica de esos factores; por ejemplo, el papel de la acción humana en el desencadenamiento de un desequilibrio ecológico (sobreexplotación de la fauna litoral) o bien en la gestión racional de los recursos (acuicultura).

6. Identificar los rasgos de la población española en la actualidad y su distribución interpretándolos a la luz de la dinámica natural y migratoria, reconociendo su influencia en la estructura, las diferencias territoriales y enjuiciando las perspectivas de futuro.

Este criterio trata de evaluar los conocimientos demográficos, la destreza en el manejo e interpretación de los distintos tipos de tasas, fuentes y estadísticas y sus formas más sencillas de representación gráfica (piràmides, mapes, gràfics, etc.), así como de conceptos como fecundidad, natalidad, mortalidad o crecimiento vegetativo. Se deberá analizar el crecimiento demográfico de la población española y proyectarlo hacia el futuro inmediato, comprendiendo los valores de las tasas en el contexto de países con un desarrollo socioeconómico similar, especialmente europeos, apreciando las consecuencias del envejecimiento y valorando el papel que la inmigración tiene en nuestra sociedad.

7. Resoldre un problema geogràfic que afecte la distribució de la població i riquesa per mitjà de la utilització de diverses fonts i indicadors socioeconòmics.

Este criteri pressuposa que els estudiants han de dominar una metodologia que els permeta definir el problema amb els seus components rellevants, de manera que puguen formular hipòtesis utilitzant els conceptes precisos i verificar-los emprant les tècniques pròpies de la cartografia i l'estadística descriptiva. És possible identificar tres nivells en la resolució de problemes geogràfics. En el primer d'estos, els estudiants resoldran un problema explícitament plantejat, amb informació i dades precises per a la seua resolució (per exemple, esbrinar si la població urbana envellix menys que la del medi rural). Un segon nivell consistirà en el fet que els estudiants sàpien plantejar-se el problema disposant només d'una informació genèrica, sol·licitant nova informació. Finalment, en un tercer nivell, seran capaços d'oferir una anàlisi satisfactòria dels factors que intervenen en l'explicació de la distribució desigual de la riquesa i la població, avaluant les seues conseqüències en la vida quotidiana.

8. Identificar els principals problemes mediambientals (erosió, contaminació, sobreexplotació dels recursos naturals) en un espai concret, analitzant els factors que augmenten la inestabilitat de l'esmentat espai o afavorixen la seua estabilitat i plantejant possibles accions o solucions.

Amb este criteri es pretén comprovar si l'alumant és capaç de fer una anàlisi i una valoració del grau de conservació o destrucció del medi físic natural a partir de l'observació directa i del maneig de diverses fonts informatives. Un primer pas consistix a identificar les variables que configuren un medi ecogeogràfic. Un segon pas consistix a saber relacionar estes variables en un sistema teòric de funcionament, explicant la incidència que té l'activitat humana en la ruptura de l'equilibri ecològic. Finalment, ha de ser capaç d'aplicar els seus coneixements a l'explicació dels principals medis ecogeogràfics d'Espanya proposant possibles plans d'actuació que puguen corregir els desequilibris mediambientals o conservar i protegir aquells medis que estiguen amenaçats. La tasca inclourà el coneixement dels compromisos internacionals assolits per a la conservació i recuperació del medi i la presa de consciència sobre l'ús racional dels recursos i el respecte al medi ambient.

9. Avaluar els possibles impactes que es deriven de l'ordenació territorial de les ciutats en la vida social i en les relacions econòmiques, així com la seua vinculació amb les decisions polítiques.

Amb este criteri es pretén valorar si els estudiants són capaços de construir hipòtesis explicatives sobre el futur d'alguns sectors urbans, que poden ser els seus propis. Per a això hauran de realitzar una anàlisi de diversos documents d'informació com, per exemple, un pla general d'ordenació urbana o altres instruments de planificació semblant. En un primer pas, s'exigirà el reconeixement del pla i dels símbols i signes convencionals que expliquen el planejament projectat. En un segon grau, se sol·licitarà l'emissió d'hipòtesis sobre el possible desenrotllament d'eixe barri una vegada efectuat allò planificat. Finalment, es pot sol·licitar una alternativa raonada al planejament oficial. D'esta manera, es desenrotllen actituds de coneixement crític davant de fets de la vida quotidiana.

10. Localitzar els distints espais industrials a partir dels centres de producció de fonts d'energia i matèries primeres i dels interessos econòmics, socials i polítics.

Amb este criteri es vol esbrinar si l'alumnat sap explicar la localització dels centres industrials a partir de l'anàlisi de factors mediambientals, socioeconòmics, i polítics, factors que són valorats de diferent manera d'acord amb el procés temporal en què s'analitza la seua articulació concreta.

En un primer nivell, els estudiants sabran distingir els diferents tipus d'indústria i la relació de la seua localització respecte a les fonts d'energia i matèries primeres. En un segon nivell, els estudiants hauran de considerar altres factors de la localització industrial com ara concentracions de població, xarxes de comunicació o política de l'Administració. Finalment, hauran d'articular diferents models de localització en què combinen diferents escales d'anàlisi, des de la comarca a l'espai mundial, explicant l'existència de les diverses àrees industrials

7. Resolver un problema geogràfic que afecte a la distribució de la població i riquesa mediante la utilització de diverses fuentes e indicadores socioeconòmics.

Este criteri presupone que los estudiantes deben dominar una metodología que les permita definir el problema con sus componentes relevantes, de tal forma que puedan formular hipótesis utilizando los conceptos precisos y verificarlos empleando las técnicas propias de la cartografía y la estadística descriptiva. Es posible identificar tres niveles en la resolución de problemas geográficos. En el primero de ellos, los estudiantes resolverán un problema explícitamente planteado, con información y datos precisos para su resolución (por ejemplo, averiguar si la población urbana envejece menos que la de los medios rurales). Un segundo nivel consistirá en que los estudiantes sepan plantearse el problema contando sólo con una información genérica, solicitando nueva información. Por último, en un tercer nivel, serán capaces de ofrecer un análisis satisfactorio de los factores que intervienen en la explicación de la desigual distribución de la riqueza y la población, evaluando sus consecuencias en la vida cotidiana.

8. Identificar los principales problemas medioambientales (erosión, contaminación, sobreexplotación de los recursos naturales) en un espacio concreto, analizando los factores que aumentan la inestabilidad de tal espacio o favorecen su estabilidad y planteando posibles acciones o soluciones.

Con este criterio se pretende comprobar si los alumnos y alumnas son capaces de hacer un análisis y una valoración del grado de conservación o destrucción del medio físico natural a partir de la observación directa y del manejo de diversas fuentes informativas. Un primer paso consiste en identificar las variables que configuran un medio ecogeográfico. Un segundo paso consiste en saber relacionar estas variables en un sistema teórico de funcionamiento, explicando la incidencia que tiene la actividad humana en la ruptura del equilibrio ecológico. Por último, serán capaces de aplicar sus conocimientos a la explicación de los principales medios ecogeográficos de España proponiendo posibles planes de actuación que puedan corregir los desequilibrios medioambientales o conservar y proteger aquellos medios que estén amenazados. La tarea incluirá el conocimiento de los compromisos internacionales alcanzados para la conservación y recuperación del medio y la toma de conciencia sobre el uso racional de los recursos y el respeto al medio ambiente.

9. Evaluar los posibles impactos que se derivan de la ordenación territorial de las ciudades en la vida social y en las relaciones económicas, así como su vinculación con las decisiones políticas.

Con este criterio se pretende valorar si los estudiantes son capaces de construir hipótesis explicativas sobre el futuro de algunos sectores urbanos, que pueden ser los suyos propios. Para ello deberán realizar un análisis de diversos documentos de información como, por ejemplo, un plan general de ordenación urbana u otros instrumentos de planificación similar. En un primer paso, se exigirá el reconocimiento del plano y de los símbolos y signos convencionales que explican el planeamiento proyectado. En un segundo grado, se solicitará la emisión de hipótesis sobre el posible desarrollo de ese barrio una vez efectuado lo planificado. Por último, se puede solicitar una alternativa razonada al planeamiento oficial. De esta forma, se desarrollan actitudes de conocimiento crítico ante hechos de la vida cotidiana.

10. Localizar los distintos espacios industriales, a partir de los centros de producción de fuentes de energía y materias primas y de los intereses económicos, sociales y políticos.

Con este criterio se quiere averiguar si los alumnos y alumnas saben explicar la localización de los centros industriales a partir del análisis de factores medioambientales, socioeconómicos, y políticos, factores que son valorados de diverso modo de acuerdo con el proceso temporal en el que se analice su articulación concreta.

En un primer nivel, los estudiantes sabrán distinguir los diferentes tipos de industria y la relación de su localización con respecto a las fuentes de energía y materias primas. En un segundo nivel, los estudiantes deberán considerar otros factores de la localización industrial tales como concentraciones de población, redes de comunicación o política de la Administración. Finalmente, deberán articular diferentes modelos de localización en los que combinen diferentes escalas de análisis, desde la comarca al espacio mundial, explicando la existen-

del territori espanyol, així com la incidència de les actuacions polítiques, en especial de la pertinença a la Unió Europea i de la conjuntura internacional. L'anàlisi més detallada pot centrar-se en algun sector o producte.

11. Planificar una eixida a l'entorn o treball de camp, preparar la documentació o el material previ necessari, plantejar qüestions o problemes sobre la zona, arregar informació, efectuar càlculs, dibuixar croquis, etc., i elaborar i presentar un informe utilitzant un vocabulari geogràfic correcte.

Este criteri tracta d'avaluar en quina mesura els estudiants són capaços de planificar i realitzar un treball d'indagació sobre el terreny, efectuant per a això, després de la preparació prèvia, una excursió geogràfica o treball de camp.

12. Distingir els principals contrastos territorials, tant entre comunitats autònomes com a interns en algunes d'elles, per a analitzar els desequilibris territorials existents a Espanya i conèixer les polítiques europees de desenvolupament regional.

Amb este criteri es pretén comprovar en un primer nivell que els estudiants apliquen el coneixement dels desequilibris territorials, com resultat d'un conjunt de factors de divers orde, al territori de la Comunitat Valenciana. En un segon nivell hauran de ser capaços d'aplicar-ho a altres comunitats autònomes, per a finalment comprendre problemes de compensació o descompensació territorial especialment rellevants en l'actualitat, així com les polítiques de desenvolupament regional generades en l'àmbit territorial espanyol i en el de les polítiques regionals de la Unió Europea.

13. Explicar l'organització de l'espai geogràfic com a resultat d'un procés sociohistòric, que va definint la constitució de les fronteres interiors i exteriors i la creació de sentiments de pertinença a un territori concret.

En un primer nivell, el criteri pretén comprovar si els estudiants poden identificar les fronteres provincials i de comunitats autònomes en el territori espanyol, així com la projecció del seu desenvolupament històric en el món (les fronteres idiomàtiques, el nou mercat europeu) entenent-les com a resultat d'un procés històric complex. En un segon nivell, si els estudiants saben localitzar i conceptualitzar la frontera com a línia divisòria de les organitzacions socials i territorials, reflex de processos socials en l'organització territorial i que, de vegades, s'establix per mitjà d'elements mediambientals (un riu, una cadena de muntanyes, la costa). En el tercer nivell, s'avalua la capacitat d'explicar la constitució de fronteres com a conseqüència de les estratègies dels agents socials des del poder (polític, militar, eclesíastic, econòmic) en diferents moments de la nostra història.

LLATÍ III

Modalitat d'Humanitats i Ciències Socials

I. Introducció

Llatí II requereix coneixements de Llatí I

L'estudi de la llengua i cultura llatines és necessari per a la formació de l'alumnat que ha optat, dins del Batxillerat, per un acostament i aprofundiment inicials en el camp de la lingüística, les humanitats i les ciències socials.

Atés que les llengües oficials de la Comunitat Valenciana són llengües derivades de la llengua llatina, el llatí indubtablement contribuirà, molt directament, al major domini d'estes aportant coneixements sobre les estructures morfològiques, sintàctiques i lèxiques de la llengua origen i sobre l'evolució de la dita llengua a cada una de les llengües romàniques, així com sobre la relació que s'establix entre estes pel seu origen comú.

Un estudi del lèxic llatí d'ús més freqüent i amb més aprofitament en l'evolució en les llengües romàniques, junt amb l'estudi dels mecanismes d'esta evolució, afavorirà l'enriquiment del lèxic utilitzat en la pròpia llengua, i la facilitat de modificació, derivació i composició.

El coneixement dels pilars i de l'origen de tantes i tantes institucions que en el món occidental deriven directament del món clàssic col·laborarà a l'anàlisi crítica de realitats del món contemporani. Per això que l'estudi que es proposa en este currículum no siga exclusivament lingüístic, sinó també cultural i institucional.

cia de las diversas áreas industriales del territorio español así como la incidencia de las actuaciones políticas, en especial de la pertenencia a la Unión Europea y de la coyuntura internacional. El análisis más detallado puede centrarse en algún sector o producto.

11. Planificar una salida al entorno o trabajo de campo, preparar la documentación o material previo necesario, plantear cuestiones o problemas sobre la zona, recoger información, efectuar cálculos, dibujar croquis, etc., y elaborar y presentar un informe utilizando un vocabulario geográfico correcto.

Este criterio trata de evaluar en qué medida los estudiantes son capaces de planificar y realizar un trabajo de indagación sobre el terreno, efectuando para ello, previa preparación, una excursión geográfica o trabajo de campo.

12. Distinguir los principales contrastes territoriales, tanto entre Comunidades Autónomas como internos en algunas de ellas, para analizar los desequilibrios territoriales existentes en España y conocer las políticas europeas de desarrollo regional.

Con este criterio se pretende comprobar en un primer nivel que los estudiantes aplican el conocimiento de los desequilibrios territoriales, como resultado de un conjunto de factores de diverso orden, al territorio de la Comunitat Valenciana. En un segundo nivel deberán ser capaces de aplicarlo a otras Comunidades Autónomas, para finalmente comprender problemas de compensación o descompensación territorial especialmente relevantes en la actualidad, así como las políticas de desarrollo regional generadas en el ámbito territorial español y en el de las políticas regionales de la Unión Europea.

13. Explicar la organización del espacio geográfico como resultado de un proceso sociohistórico, que va definiendo la constitución de las fronteras interiores y exteriores y la creación de sentimientos de pertenencia a un territorio concreto.

En un primer nivel, el criterio pretende comprobar si los estudiantes pueden identificar las fronteras provinciales y de Comunidades Autónomas en el territorio español, así como la proyección de su desarrollo histórico en el mundo (las fronteras idiomáticas, el nuevo mercado europeo) entendiéndolas como resultado de un proceso histórico complejo. En un segundo nivel, si los estudiantes saben localizar y conceptualizar la frontera como línea divisoria de las organizaciones sociales y territoriales, reflejo de procesos sociales en la organización territorial y que, en ocasiones, se establece mediante elementos medioambientales (un río, una cadena de montañas, la costa). En el tercer nivel, se evalúa la capacidad de explicar la constitución de fronteras como consecuencia de las estrategias de los agentes sociales desde el poder (político, militar, eclesíastico, económico) en diferentes momentos de nuestra historia.

LATÍN I y II

Modalidad de Humanidades y Ciencias Sociales

I. Introducció

Latín II requiere conocimientos de Latín I.

El estudio de la lengua y cultura latinas es necesario para la formación del alumnado que ha optado, dentro del Bachillerato, por un acercamiento y profundización iniciales en el campo de la Lingüística, las Humanidades y las Ciencias Sociales.

Dado que las lenguas oficiales de la Comunitat Valenciana son lenguas derivadas de la lengua latina, el Latín indudablemente contribuirá, muy directamente, al mayor dominio de ellas aportando conocimientos sobre las estructuras morfológicas, sintácticas y léxicas de la lengua origen y sobre la evolución de dicha lengua a cada una de las romances, así como sobre la relación que entre ellas se establece por su origen común.

Un estudio del léxico latino de uso más frecuente y con más aprovechamiento en la evolución en las lenguas romances, junto con el estudio de los mecanismos de esta evolución, favorecerá el enriquecimiento del léxico utilizado en la propia lengua, y la facilidad de modificación, derivación y composición.

El conocimiento de los pilares y del origen de tantas y tantas instituciones que en el mundo occidental derivan directamente del mundo clásico, colaborará al análisis crítico de realidades del mundo contemporáneo. De ahí que el estudio que se propone en este currículo no sea exclusivamente lingüístico, sino también cultural e institucional.